

Р Б И Ј А

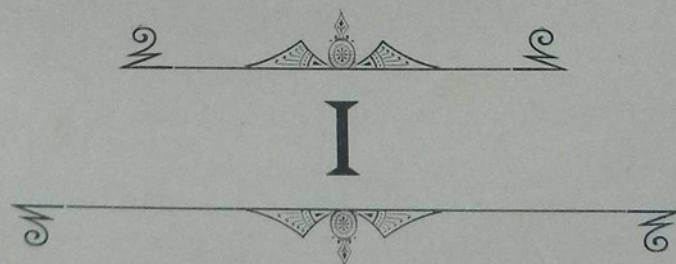
у

Л И К А М А

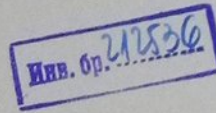
ФОТОГРАФСКИ СНИМЦИ

ПРОФ. Ђ. М. СТАНОЈЕВИЋА.

САДРЖАЈ I СВЕСКЕ:

1. Шумадинка.
2. Горњачка клисура.
3. Манастир Раваница.
4. Водопад „Рипаљка“.
5. Брестовачка Бања.
6. Ужички град.
7. Ручак у сеоској школи.
8. Вече у околини Ниша.
9. Пироћанин.
10. Сеоска црква у источној Србији.
11. Ловница.
12. Сеоска кућа у крајини.
13. Сахат кула у Врањи.
14. Краљево купатило (у брестов. бањи).
15. Петничка Пећина.
16. Улаз у Мајдан (Ћучајна).

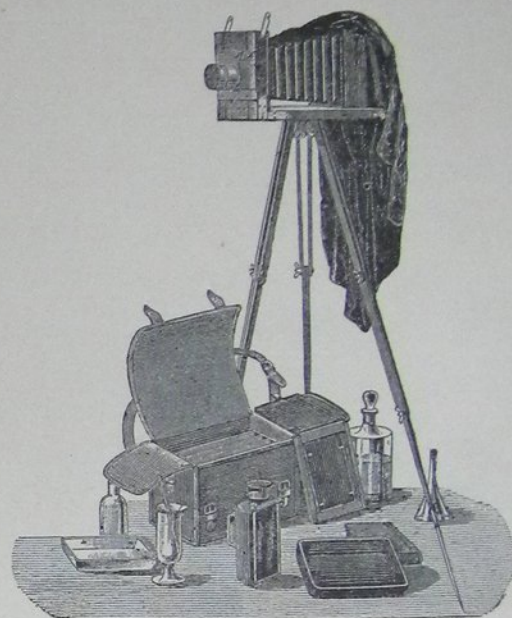

СРБИЈА У СЛИКАМА

УВОДНА РЕЧ

ви листови, које читалац има у рукама, први су листови једне веће збирке, којој је намењен задатак, да нашу отаџбину представи живописно, у једном низу пробраних слика. Други народи имају одавна оваквих збирака, које су код њих један украс народног књижарства и књижице појединаца. Код нас је ово прво предузеће ове врсте. Заслуга за њега припада сва Г. Станојевићу. Саставивши с великим трудом и пречишћеним укусом своју обилату и познату збирку фотографских снимака из свих крајева Србије, Г. Станојевић је помислио, с правом, да би, објављена, она могла понути ону празнину, која је постојала у нашој књижевности тога рода. Не жалећи труда, он се латио посла, и резултат његова прегалаштва, то су, ево, ови лепо листови, из којих ће, данас први пут, Србину моћи познати, проучавати своју отаџбину: слике, прилике, обличја њена, њене пределе, њене типове, споменике, грађевине, ношњу, донекле и обичаје, речју све што је значајно и живописно у том роду — не само из описа, који су скоро увек непотпуни, суви, без живота, но из непосредних снимака, који као да с лица места пред нас пренашају људе и крајеве, које представљају. Данас први пут, с овом збирком, наша отаџбина, у својим разним изгледима, изнета је пред нас, у најприкладнијем облику. Кад се на ову прву свеску нанижу оне, које још имају да дођу, и које ће све бити што је могуће разноврсније, српско књижарство биће богатије једним сјајним албумом земље Србије, потпуно достојним родољубивог циља, коме је намењен.

Но објављивању ове збирке ја се радујем још из једнога разлога. Ја волим слику, слику као такву, независно од њене садржине и њених пригодних циљева, слику не само уметничку у ужем смислу речи, но све врсте њене, слике бојадисане, слике „црне и беле“, резове, цртеже, фотографије, илустрације. Слика је увек јасна, жива, речита, тако прецизна и тако концизна! Најкраћи и најживописнији текст је према њој блед и дуг. Отуда је слика, у својој области, бољи посредник између нас и ствари по најлепше написана књига. Оно што ми не бисмо умели сами опазити, ми то опазимо пошто смо га на слици видели; искуство вам је ваше дало, или ће вам о томе дати доказа. Разуме се да и слику треба научити гледати. Већина људи гледа слике расејано, површно, узнемирено, прелетајући очима непрестано преко целе слике, не задржавајући се на појединостима. Утисак, који се у том случају од слике добија, сличан је утиску, који би човек имао, кад би му неку књигу од сто страна, читало сто читача одједанпут, сваки по једну страну у исто време! Слику треба гледати — фотографије као и остале слике — парче по парче, кут по кут, црту по црту, мирно, најживо, скоро педантно; то је једини начин да човек, пошто је слику гледао, слику и *види*. Али за онога, који је слику тако научно гледати, она онда добија сав свој значај, који је велики, и доноси му сву корист и забаву, које нису мање. И зато ја држим да је ова збирка, независно од њених других преимућстава, и из овог последњег разлога срећна новина и несумњив напредак у нашој уметничкој књижевности.

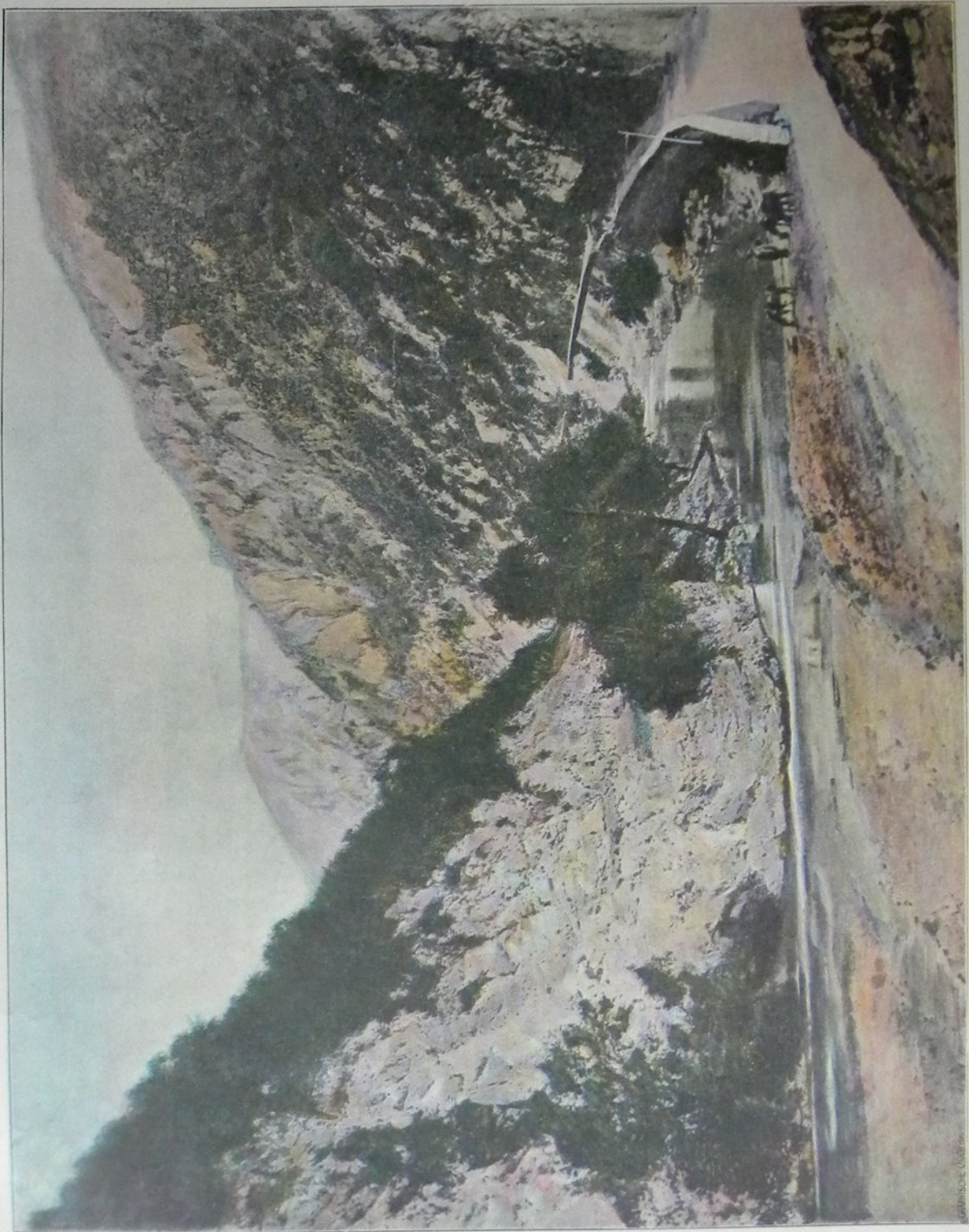
Остаје само да је сваки помогнемо колико је коме могуће.

Ја држим да се од познатог родољубља нашега света неће сувише ишчекивати ако поверујемо, да ће сваки који то узмогне, обогатити и своју књижницу једним примерком ове збирке, и тиме помоћи, да цела угледа света, и можда буде баква даљим предузећима ове врсте, која би постепено обухватила све земље српске...

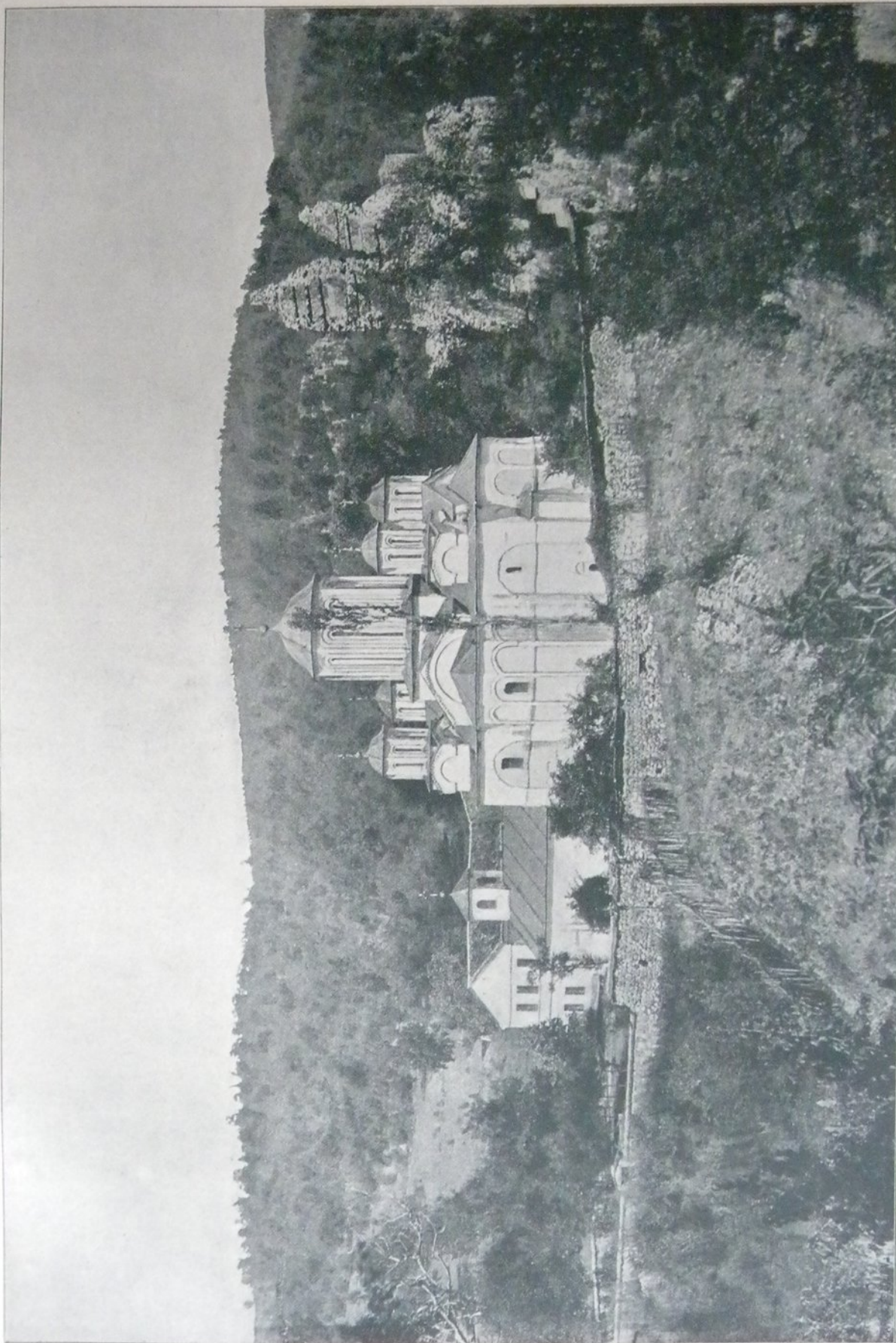
Б. Поповић.

ШУМАДИНКА

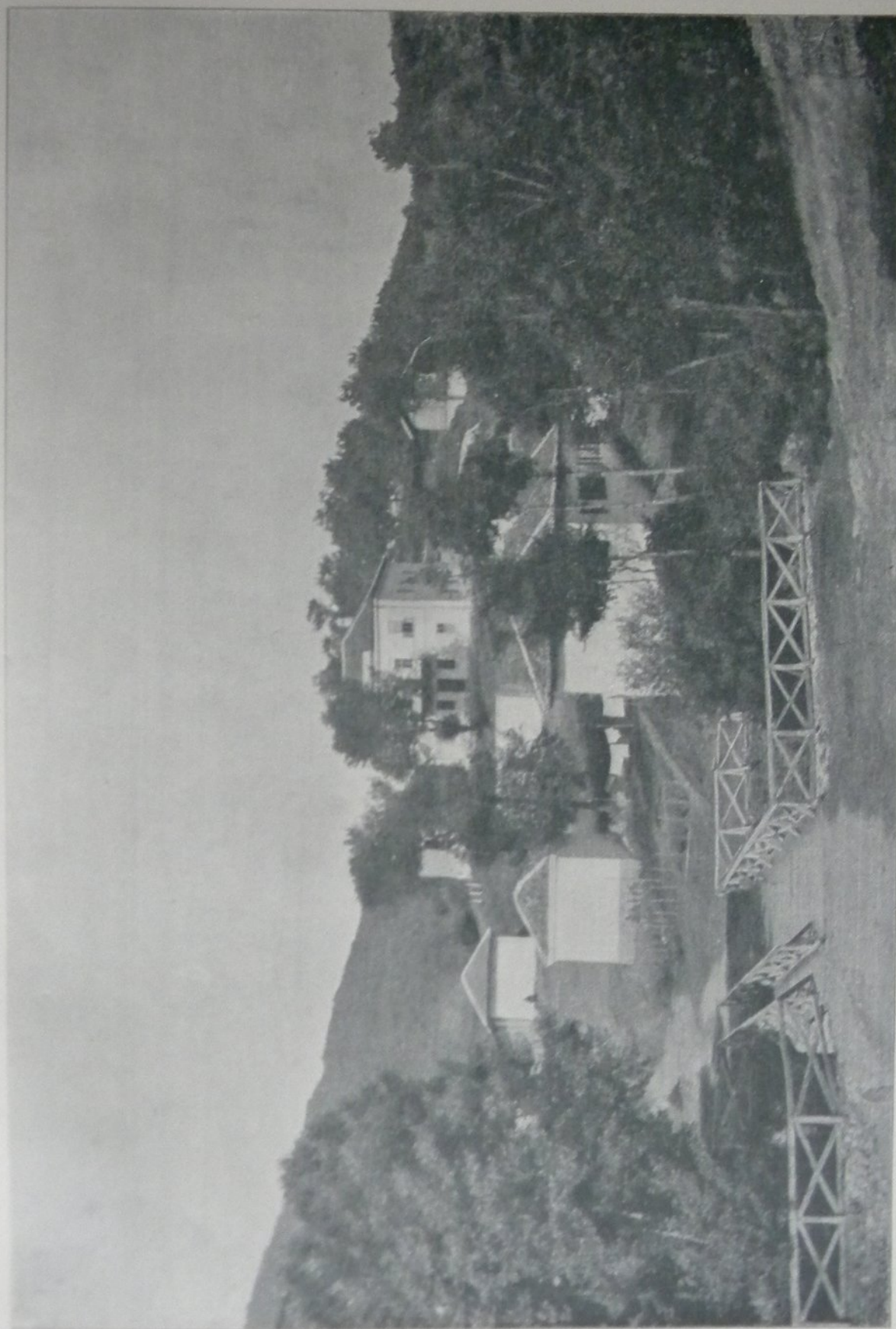
ГОРЬАЧКА ЕЛСУРА

МАНАСТИР РАВАНИЦА

ВОДОПАД „ГИЩАБКА“

БРЕСТОВАЧКА БАЊА

РУЧАК У СЕОСКОЈ ШКОЛИ

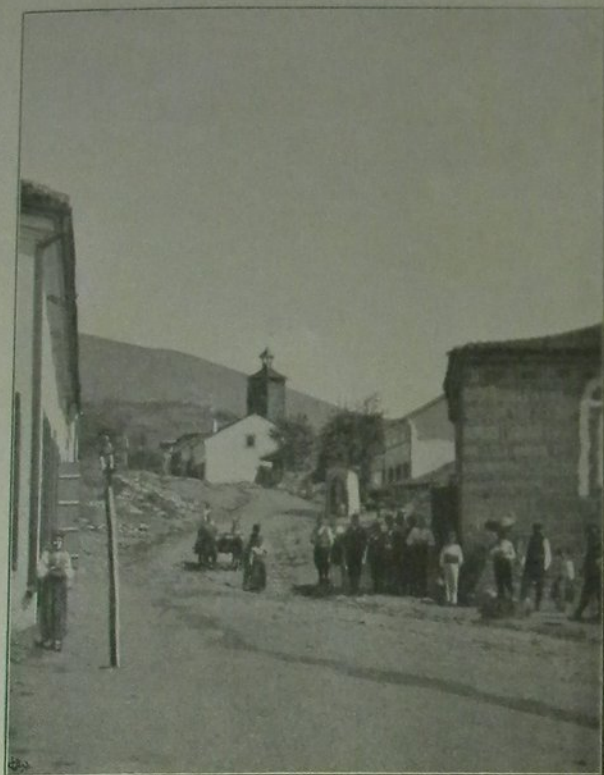
ВЕЧЕ У ОКОЛИНИ НИША

ЛОЗНИЦА

СЕОСКА КУЋА У КРАЈИНИ

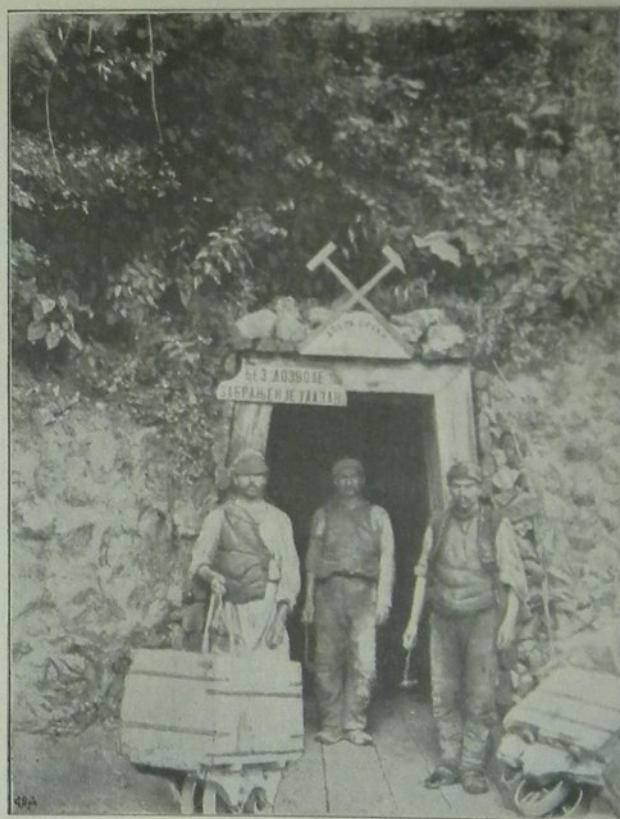
„САХАТ КУЛА“ У ВРАЊИ

„КРАЉЕВО КУПАТИЛО“ (У БРЕСТОВАЧЕОЈ БАЊИ)

ПЕТНИЧКА ПЕЋИНА

УЛАЗ У МАЈДАН (КУЧАЈНА)

СРБИЈА У СЛИКАМА

Српска је земља лепота од природе, лепота разноврсна: негде дивља, величанствена, негде ништа, убава, умиљата. Краљевина Србија једино нема мора и приморја, а иначе има у себи све разнолике облике, које на се узима красота српске отаџбине. Њена Мачва и Стиг равни су као Банат и Бачка; Шумадија је сва китњаста као Фрушка гора; Конаоник и Стара планина дижу се у небо као год Шар и Дурмитор; Ибар и Дрина хучни су као Неретва или Морача, а Нишава се пробија кроз клисуру која нема друге српске.

Као год Србија, разнолик је по лепоти и сам пожаревачки округ. Њему је северозападну полутину прекрила пространа и плодна равница, Стиг, права житница, док југоисточну страну испуњавају планине и клисуре. Така је *горњачка клисура* између планина Вукана и Жељевца, тако названа по манастиру Горњаку, задужбини кнеза Лазара. Кад се клисури човек приближује са севера, не може ни помислити како га величанствена дивљина брзо очекује: — толика је још ништина око њега. Јакшић је певао:

„Од Великог села до самога Ждрела
Кд да ј' вила неки њилим разастрла
Од зелене траве и свакаке шаре.“

Та је лепота песнику мамила узвик:

„..... О, да дивна места!
Леша никад није с уресом невеста!
Извезено цвећем, окићено горам' —
Ја и ово место оставити морам.“

Потребе живота терају га даље, у планине, кроз путу клисуру:

Кд боланог нада небу подигнута
Подиге се гора од камена љута,
Бону диже главу а коленом клеца,
Каменито срце Млава јој просеца.
Поред ње ме, бујне, тврда стаза води,
Али куда? куда? — куд сам оро ходи:
Повише облака, и од неба више,
Јер уместо неба пуст се камен диже!
Не чује се тица, баш никака гласа!...»

Лена је и разнолика и *нишка околина*, тако да се мало која окружна варош у Србији може с Нишем мерити у том погледу. Пространо му поље пресеца Нишава а мало даље Биначка Морава. Према западу нукла равна, а с југа Горица и друга брда припрла до саме вароши: по њима виноград и теферичи; с истока се само донекле примичу огранци Сухе планине, сусичући се с другима, који са севера долазе и повиздаље зарубљују равницу. У том широком обиму налази човек небројено прекрасних кутака — таки кут приказује наша слика при западу сунчеву — где може збиља нашојти душу, па гледао умиљату природу одмах око себе, или бацао очи у далеке а оштре црте дивовске Сухе планине на истоку, или прелетао погледима замагљену масу Јастремца на северо-западу, док на далеком западу не нађе међу облацима Сухе руднице високога Конаоника. Нашу је

слику по фотографији у боји израдио признати уметник г. Степа Годоровић.

Ваљевски крај, поред многих других, пружа у селу Петњици једну ретку лепоту и географску занимљивост: *петњицку пећину*. Наша слика показује уста пећинска, која су 13 метара широка, а 8 висока. Кад човек уђе унутра, нађе се у високој дворници, дугачкој 24 метра. На крају се таван пећински сизи и сва она сузи, а из тога теснаца избија вода у толикој количини, да кроз пећину, па на уста њена, тече читава река. Она одмах ту окреће једну воденицу, која се на слици види, а у свом даљем, кратком, току окреће још петнаестину млинова. Реци је име Бања или Петњица.

Та вода притиче оним кланцем у пећину из једнога подземнога језера у другој једној, горњој пећини, коју мештани зову Малом, а ову Великом. Та Мала пећина има засебна уста тридесетину метара изнад Велике. Она продире дубоко у земљу: по рачуну г. др. Ј. Цвијића, коме ове податке дугујемо, дужина свих њених канала износи око четири стотине и двадесет метара. У њој је некад било станиште пећинских медведа, те им се кости и сад ту налазе.

Једна нам слика у овој збирци опет приказује природу из источне Србије: слап *Рипалку* код Соко-бање у садашњем нишком округу. — Кад се из моравске долине код Алексинца скрене на исток уз алексиначку Моравицу, и прође кроз бованску клисуру, стигне се у варошицу Бању, код старог српскога града Сокола, по коме се место, за разлику од других наших Бања, зове Соко-бањом. Ту су богати извори топле воде, за које су још у римско време подигнуте неке зграде. А кад је кнез Милош 1833 године и ово место ослободио заједно с оних шест нахија, одмах су купала обновљена.

Многбројне госте из целе Србије привлачи у Бању осем воде и лепа околина. А најлепши јој је украс оно место у падини Озреновој где река Градашница, која се испод вароши улива у Моравицу, »скаче« или како мештани кажу *хрипа* (они изговарају *рипа*) са велике висине. То је управо група од једанаест одсека, чија целокупна висина износи четрдесет метара. Око њих је бујно зеленило. Највећи међу овим одсецима, који се на нашој слици види, има једанаест метара висине. Он је сав обљивен бигром (шупљикавим кречним каменом који се таложи из воде). О тај се бигар вода још више распрскава, па се, запенушена, стропоштава у бучници с великим пљуском.

Северније од Соко-бање, опет у источној Србији, има друга чувена терма у селу *Брестовцу* тимочкога округа, четири часа на северозапад од Зајчара. И она је, чим је тај крај ослобођен (кад и Соко-бања, 1833), већ у првој поли нашега века (од 1835 године) постала чувена, те има и за владоца засебно *Краљеву купалиште*, које се на засебној

слици види. За остале госте има неколико гостионица са намештеним собама и добром храном. Најглавнију је зграду држава подигла: »конак« који се види на средини слике.

Брестовачка је бања, као и Соко-бања, у лепом, здравом и брдовитом крају, обраслом шумом. То је сумпорно-салинска терма од 40' Ц. Извора има шест, воде су бистре, извиру са више или мање гасних клобука и заудару оштро на сумпорводоник; кад се окусе, бљутаве су. Кад железник веже ускоро тимочку долину с Парафином у моравској, а преко њега са свом осталом Србијом, ова ће бања, коју и сад походе многи болесници, бити још похођенија него до сада.

Од бања, где вода из дубине избија на површину наше земље, још је значајније оно рудно богатство Србијино, које у себи скрива утроба њена. То је благо, још у прастаро време кад су овим земљама Римљани царовали, свраћало на се пажњу и рад људима; али је до нарочитога развића и до правога светскога гласа рударство у нашим земљама доспело тек у време српско, под Немањићима и династијама које их наследише. После је, у време османлиске најезде, и то поиспропадало као и много штошта друго, да се поврати с новом снагом у данашњој ослобођеној Србији. Велики оснивалац многих грана државнога живота Србијина, Милош Обреновић, одмах је обратио пажњу на обнављање рударства, и прегасо да га задахне полетом. Од тада се тај започети рад није до данас прекидао, и ако право богатство Србијиних рудника није у ствари на многим местима још ни начето. Нарочито је, међу рудним областима краљевине, кучајска област у североисточној Србији богата оловом, бакром, цинком, златом, сребром и другим металима. Она захвата велики део крајинскога и пожаревачкога округа, срце ће јој бити око горњег и средњег Пека. Ту је од старина био бујан рударски живот, па је и у новој Србији нарочита пажња поклоњена тамошњим рудницима. Поред главног, Мајдан-пека, знатна је Кучајна, у Звижду у пожаревачком округу, чији нам *улазак у мајдан*, један међу многим другим уласцима, приказује слика.

Кучајна је отворена већ 1862 године. Сад се ту са десет рудних поља вади оловна руда са сребром и златом и цинкана руда; а има ту још и мркога угљена и каолина. Ипак све до сад није ту рад развијен до широких размера, највише због оскудице обилатих новчаних и превозних средстава. Али, нема сумње, и тога ће временом бити. Кад се рударске збирке, које Србији и сада чине част на међународним утакмицама, достојно оцене у свету, Србијино ће рудно благо привући потребне капитале. Онда ће по српским рудиницима зааврети живот и рад, као што се поступно развија и по осталим привредним и просветним пољима, како ће се постићи оно што је пропуштено за дуго време несрећнога робовања, те је земља била толико заостала за другим напредним светом.

Пет стотина година трајала је османлиска владавина, која за собом није оставила никаквих културних тековина. Слика једна са најјужнијега краја Србије показује један од ретких предмета што остале после тадашњих власника: *сахат-кулу у Врању*. На слици је то наследство још и лепо; али од њега нема данашњем животу, ни душевном ни телесном, никакве користи.

Па нека што ти господари нису сами подизали, нити раји дали да она подиже, али дајбуди да нам нису порушили оно што смо ми сами стотинама година пре њихне најезде текли и подизали. Крајем XIV и почетком XV века

српска је земља по културним тековинама имала одлично место у Јевропи; али Османлије, освајајући, пошаху разор и пропаст. То беше као поплава мутне воде која разнесе и загади све што потови. Као што тада остане изнад воде само гдекоји избрежак, понеки највиши грм, покоја висока грађевина, тако и од нашега старога културнога рада стоји још само понеки редак споменик, који је по чуду остао читав у оном лому, да нам собом прича како је онда била наша царевина. Таких остатака има по разним крајевима Србије, а један је међу њима *Раваница*, коју наша слика приказује.

Кад се у старој Ресави, у садашњем моравском округу, пође од окружнога места Ђуприје (старога града Равна или Равана) на запад ка подножју Кучајске планине, стигне се машином после два часа а узаним железником за неколико минута у село Сење, у чијем се хатару сада вади из земље за железничке и друге потребе угља, а одмах иза села диже се убав манастир, задужбина честитог кнеза.

Свак зна како је оно, што је најпре било само мисао и жеља кнегиње Милице о Лазаревој задужбини, постало у брзо свршено дело. Раваницу је кнез подигао 1381 године, и посветио је Спасову дану; а кад је после десет година тело кнежево пренесено с Косова, положено је у овом манастиру. Од тада је Раваница видела много црних а ређе светлих дана. Стари су нам летописи забележили да је она горела у брзо после боја косовскога (1398); а за владе деспота Ђурђа Смедеревца, кад је на Србе ударио султан Мурат II, његова је војска, међу првим местима, заузела Раваницу (1438). Тада је манастир јамачно пострадао, али је после обновљен, па се то с њим и после дешавало. Нарочито је оштећен крајем XVII века за време Ђесарскога рата са султаном. Када је турска војска после бечкога пораза (1683) сузбијена низ Дунав, па прегната и преко Саве, отет јој Београд, Ниш, Призрен, Скопље и многа друга места по српској земљи, Срби су листом пристали уз оне, које су сматрали својим ослободиоцима. Али се почетком 1690. године ратна срећа изненада окрену, и Ђесарска војска стаде одступати. Уз њу се и народ поче склањати, јер су му се турци немилеце светили што је пристао уз непријатеља султана. Тако и раванички духовници избегосе с телом кнежевим у Угарску. А кад се умири (1699 у Карловцима), и Србија с пустом Раваницом оста под султаном, они се настанише у Фрушкој гори, која припаде Ђесару; ту обновеше стари манастир Врдник, који назваше новом Раваницом, па у њему положише кнеза мученика, где почива и данас.

Дотле је стара Раваница стојала пуста. Истом нови рат између Ђесара и султана па мир (1718 у Пожаревцу) опрости и знатан део Србије, па и Ресаву, од турске власти: тада Стеван Даскал, једини још у животу од старих Раваничана, диже се и приону да је обнови. Беше је затекао веома порушену, у шуму обраслу, тако да се ни врата нису распознавала. Препрата црквена беше пала, а по цркви порасло велико дрвеће. Али он навали и с помоћу милостивих хришћана покри цркву, подиже препрату и ћелије, те манастир опет пропева. За тим је опет страдао и оправљао се, па га, по ослобођењу 1815 године, видимо обновљена као што је данас.

Црква је дугачка 89 стопа, с препратом, а широка 28. Али, осем основнога распореда, за мало се шта на њој може рећи да је остало од архитектуре Лазарева времена. Познији обнављачи нису, јадници, поред све добре воље имали ни спреме ни средстава, да јој сваки пут очувају првобитни сјај и лепоту. Они су управ у преправкама кварили и оно што је преживљавало и само варварско рушење. У том је погледу Раваница била исте судбине са осталим манастирима у Србији. Али у томе су немањићске задужбине биле срећније од осталих: оно што је у њима најглавније — класична размера целине, делова и њихова распореда — није

се много ни могло кварити, па осем кровова и кубета није у главном ни општећено много. Међутим задужбине Лазарева и Милићине, њихова сина Високога Стевана и унука им Ђорђа Смедеревца не одликују се толико том, тако постојаном, лепотом, колико вајарским и другим украсима (на прозорима, довратницима итд.) и у опште неком умљатошћу појединих делова, а то је много више подлегало ударцима дивљаштва и времена него ли платна старијих, немањских грађевина. С тога данас остаје да се некадашња лепота Раваничина само замисља, а по ономе доста пријатном утиску који и сама слика њена чини на гледаоца, може се веровати да је била достојна моћи Лазарева и мисли Милићине.

Првобитно, по свој прилици, није била уз цркву препрата која се на слици види и која, и на овој као и на другим сличним грађевинама, квари целину грађевинареве замисли и распореда. Место данашње просте зидане ограде, цркву је некад бранио свуд унаоколо силан град са седам кула, како кажу стари записи. Од свега тога до данас се нешто одржала само једна кула. У њој се на горњем спрату познаје као капелица кнежева, тако се мисли, на су чак и неке слике на зиду сачуване.

Ћелије су све нове, после ослобођења у овом веку подигнуте. Манастир има лених доходака, највише од иностраног имања. Сем осталог има Раваница, као и још неки манастири по Србији, велику, непрегледну, шуму.

Добивши у XIX веку са својом слободом и право, које дотле немаху, да смеју не само старе цркве оправљати него и нове задати, подигнули су Срби у Србији велики број нових цркава по варошима и, још више, по селима. У почетку су те богомоље зидане различито, према умењу, а чешиће неумењу, својих мајстора и грађевинара из разних крајева: из Угарске, из Босне, из Старе Србије и из саме Србије. Али доцније се стаде радити да се у новој Србији обнови и настави красно старинско грађевинарство српско. Примерака новог црквенога грађења у старом слогу српско-византинском пружа већ данас готово сваки крај Србије; они већ нису ретки ни по селима. Така је лепа *вразо-грничка црква* у селу Вразоградцима у тимочком округу, близу Зајечара.

Али ново је време тражило од Србије зидане још других грађевина, зидане домова у којима ће се дизати у вис и у светлост душа деце њене, и она је, мимо толике богомоље, поред великих, средњих и стручних завода, подигла још 1121 школу народну, у којима се учи и васпитава преко сто хиљада Српчаци. Како у краљевини сеоско становништво бројно много претеже над варошким, тако и међу школском децом има сељачади више него две трећине: 72.884 детета. То су већином мушкарци, а женске су ређе, као што се види и на самој нашој слици. Она нам приказује *ручак у школи* у већ споменутом селу Петњици ваљевскога округа. Како су по већем делу Србије сеоске куће растурене на великом простору, многој су деци куће далеко од школе. С тога понесу у јутро са собом свој ручак, који ће у подне смирити, леги у дворишту под дрвцем. Некој је деци на глави црвен фесић, а другој шајкачица, која из војске продире у велике по народу: јевтинија је а и родитељу је мило да у свом малишану гледа из раније војника, браниоца отарбине. Зими се ручава у нарочитом одељењу школеке зграде, у ком често деца из даљих кућа ноће, те им се из дома доноси за по неколико дана све што им треба.

Прва слика у овој збирци показује шумадинску сеоску девојку из газдинске куће. Одело је на њој већином дома

израђено, а само по нешто куповно. Оно се већ много одмакло од простоте с којом се женскиње сеоско одевало у старије време, па је због своје одабраности и присталости већ овако завладало не само по свој Шумадији, него готово и по целој Србији између Мораве и Дрине, а почело је прелазити и преко Мораве.

Такво се уједначавање види и на осталој ношњи, и у жена и у људи по Србији. Али се ипак по многим крајевима лепо чува старинско месно одело. То видимо ни, на селу *Пироћанину*. Тамошња ношња одговара, не може боље бити, климатским приликама пиротскога краја; она тамошње планине брани од љуте балканске зиме како ретко чува друге српске сељаке њихова. Значајан је бели гуњ на Пироћанину. Тога по Шумадији и по осталим «старим» деловима краљевине Србије нема. Али доста је обићи неке крајеве Старе Србије и Македоније, на Брда црногорска, Црну гору, Боку и суседну Херцеговину, па да се у разним крајевима белог гуња види хаљетак заједнички великом делу нашега народа на југу: од Старе планине све до Јадранскога мора.

«Србија у сликама» доносиће постепено слике које ће нас научити како се носи народ по осталим крајевима Србије; друге ће слике показивати у каквим становима он по овој земљи живи. *Сеоска кућа* води нас у Вељкову неготинску Крајину. То није бирана ни богата ни, по чем било, ретка зграда из тамошњих села, него с реда, овака у каквим тај свет станује. Покривена је ћерамидом, те јој је кров низак; на врху му је лан димњак. Шаране крова белилом кречним, као и још неке појединости на овом стану, показује да људи, чији је, траже не само потребне угодности за живљење, него и неку пријатност погледу. На једној је страни зграде трем, из кога се улази у «кућу» (кућину), и из ње у «собу», с једним или више прозора, на ком је стаклено окно и капак. Око куће је двориште с малом окућницом (воћњаком и вртом). Али крајинска је окућница доста мала, према шумадинским и подринским, јер су суседске куће доста у близу подигнуте.

По селима живи у Србији шест седмина свега народа, а само једна седмина по варошима. Службена статистика дели сва варошка насеља на вароши и варошице. Као «варош» броји се 21 место, а у њима живи две стотине и десет хиљада душа.

Така је варош *Лозница* у доњем Подрињу, у Вукову завичају — Јадру, на реци Штири, под планином Гучевом, са северне му стране, на четврт часа од Дрине.¹ Она се у летописима српским јавља тек почетком овога века. Кад се из Шумадије рашири устанак по околним нахијама, дође познати подрински харамбаша Ђорђе Обрадовић Ђурчија и ослободи Јадар с Лозницом, и суседну Рађевину. Али, то беше за мало. Бошњаци нагрнуше и потискоше устанике, а после утврдише једни с другима за те крајеве као неку неутралност. За тим 1807 године опет дођоше српски устаници и ослободише Лозницу с целим крајем. Од тада, па до пронасти првога устанка, она постаје главним грудобраном ослобођене Србије од нападаја који је сналажаху са западне стране, из Босне.

Лозница беше тада утврђена јаким шанцем, а у њој и у целом крају заповедаше јуначки војвода Анта Богићевић. Тако је на Богићевића и на Лозницу ударила 1809 године велика бошњачка сила; али се они витенки држаше,

¹ Шест до седам километара Лозници на исток налази се малено село Тршић, где се родно Караџић.

док им не дође с Карађорђем помоћ из Шумадије, која их избави опсаде. На годину (1810) опет нагрне велика босанска војска и ватром из топова љуто притесни Лозницу, док опет стиже помоћ под Карађорђем и другим војводама. На пољу Тичару приметне се страховита битка, у којој се с устаничке стране ранише многе војводе. Али ипак: сјајна победа буде извојевана, Лозница ослобођена, а нападачи нагнани да се врате преко Дрине.

Ти су бојеви створили у народа познату песму:

Цар везира на диван позива:
„Мој везире, што ми већ не дођеш?“
„Ах, мој царе, како ћу ти доћи,
Кад не могу кроз Лозницу проћи,
Од господства Богићевић-Анте,
Од његових силнијех јунака:
Од сарука и од јатагана,
Од сабаља и танких пушака?“

1813 године опет се Лозница јуначки држаше под војводом Петром Николајевићем Молером (Богићевић беше пре тога умро). Али јој тада помоћ ни откуд не дође, те се браниоци, после мучне опсаде, с грдним губицима ноћу пробију кроз опсаднике, а ови заузму шанец и варош. — Од тада оста Лозница под турском влашћу све до 1834 године, кад кнез Милош и њу с Јадром и с Рађевином ослободи онако како је спомињато да је у то доба ослободио и Соко-бању и Брестовац с целом источном Србијом.

Тада је Лозница постала окружно место готово целом новоослобођеном Подрињу, а њен је напредак потпомогла доста жива трговина с Босном. Доцније (1878), кад насташе нове политичке и царинске прилике, после окупације Босне и Херцеговине, те се поче отежавати саобраћај па и трговина између Србије и Босне, Лозници је трговина доста посрнула, па се то и на њој познало. Још је од свога значаја изгубила Лозница 1889 године, кад је у Србији број округа, и окружних места, сведен од 21 на 15. Тада се и Лозница поклонила пред већим, богатијим и значајнијим Шапцем, јер су оба њихова округа спојена у један, па новом округу од старог подринскога остало име, а од шабачкога средишње место. После тога је Лозница изгубила и нижу гимнасију, и сад је готово обично среско место са 3483 душе, које живе од трговине, заната и ратарства.

На каменитом одсеку крајњег изданка Стражаре, који пада у Детињу, реку што под њим тече, дизао се вековима *град ужички*. Под њим је с обе стране реке варош, чија је историја с градском била нераздвајно везана све до најновијег времена.

Град се ужички спомиње у старо српско време, али онда је био само обичан жупски град. Доцније, у османлиско време, дошло је место, као глава пространој нахији, до већег значаја, а то се види и по томе што му тада један

турски географ налази неке сличности са самом Меком! Кад насташе босански ратови са султаном крајем XVII па у XVIII веку, око ужичкога су се града зарађене стране отимале и крвиле. У почетку овога века бројило се у Ужицу око 12.000 душа, већином мусломана, а само нешто хришћана. Кад плану српски устанак на дахије, Ужице у први мах поста тачка у коју се прибираху дахиске присталице. Пу кад лета 1805 године стиже Милан Обреновић, Јаков Ненадовић и друге устаничке војводе, ови принуде те смутљивце да се уклоне одатле, а грађане оставе на миру, угодивши с њима како ће се обе стране владати. Али та се угодба поквари 1807 године, те Карађорђе с многим војводама дође и удари на град, па га узе после љуте борбе, у којој се одликова и рани руднички војвода Милош Обреновић, који од тада излази на глас међу народним старешинама.

Срби су још боље утврдили Ужице, те им је оно било основа за многа војна кретања све до несрећне 1813 године, кад султанова војска преузе град, без икакве борбе, и оста у њему.

У новом устанку (1815) ипсу Срби ни нападали на овај град, него су по погодби с грађанима и с београдским везиром добили право да они суде хришћанима у месту. Док је тако стање трајало, у Ужицу се бројило 707 хришћана и 3695 мусломана (1844 године). Види се да је број душа био знатно опао, нешто услед устанака а нешто, што су и доцнија чешћа комешања на том крају сметала те Ужице није много напредовало. А 1862 године паде крв по њему: Срби нападну на град, те се у нападању запали варош, и изгори готово сва. Тада на захтев кнеза Михаила султан му предаде град, да га распрека. То је урађено, и од тада се зидови сами од себе руше, те наша слика приказује како данас од некадашњих утврђења стоје само гомиле камења.

Али се од тада варош у долини лепо развија, пошто се у први мах мало било застало, кад се 1862 иселише сви мусломани из Ужица. Просекоше се нове улице, позидаше нове куће и јавне грађевине. Као главу најпростирајег (и сада још) округа у целој Србији, као најјаче место дуж целе југозападне стране и границе Србијине — Ужице је очекивао прекрасан напредак. Али окупација Босне и Херцеговине и прекид саобраћаја, који је настао између Ужица и места преко границе с којима је оно дотле трговало, изазваше ненадан застој у трговини целога онога краја. Јамачно би се усталанство тамошњих трговаца сада окренуло другим правцем, али му смета удаљеност од Саве и Дунава, куда је сад упућена сва трговина Србијина, и тешкоћа коју природа ставља на пут ужичком саобраћају на ту страну.

Има повољних знакова да ће усталанство и добра воља ужичка успешно савладати привремене невоље које су их с поља затекле. Данас Ужице има 6230 душа, и тако долази на дванаесто место међу варошима у краљевини.

67

